ڕۆشناییەک بە سەر ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی ... عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی خوێندنەوەیەکی وردی دەقی ئەدەبییە لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە. ڕۆچوونە بە نێو دەق و شیکاری دەقە بەپشت بەستن بە تیئوری مارکسیزم بۆ لێکدانەوەی ڕۆڵی کۆمەڵایەتی ئەدەب لە خەباتی چینایەتیدا. پایەی سەرهەڵدانی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی لەسەر بنەمای واقیعیبوونی ئەدەب و وابەستەبوونی دەقی ئەدەبییە بە ئینسان و خەمەکانی ئینسان، بەو ئاستە و ئامانجە چینایەتییەیە کە دەق دەیخاتە بەردەم خوێنەر. بۆیە لە ململانێ کۆمەڵایەتییەکانی نێوان چینەکان، نێوان کۆیلە و خاوەن کۆیلە. نێوان ئاغا و جووتیار، نێوان کار و سەرمایە، . بەرژەوەندی چینایەتی کۆیلەکان و جووتیاران و کرێکاران لە دەقی ئەدەبی خاڵی چاوتێبڕینی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستییە.

سەرەتای سەرهەڵدانی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی دەگەڕێتەوە بۆ نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم، بەتایبەت دوای ئەوەی مارکس و ئەنگلس فۆرمەڵەی مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست گەڵاڵە دەکەن و پاشانیش لە نووسینەکانی تریاندا زیاتر ئەو ڕوانگەیەیان بۆ خوێندنەوەی ئەدەب ڕۆشنتر دەبێتەوە. هەرچەندە مارکس و ئەنگڵس وردکاری تیئورییەکانی سۆشیالیزمیان لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدە خستەڕوو، بەڵام تیئوری ئەدەبی مارکسیستیی تا دەیەی بیستەکانی سەدەی بیستەم سیستماتیک نەکرا و بەڕۆشنی بەیان نەکرا. گەورەترین هەوڵدان لەدوای شۆڕشی ئۆکتۆبەری ڕوسیاوە هاتە ستانداردکردن و ڕێکخستنی ئەم ڕەوتە ڕەخنەییە نوێیە. بیرۆکەی تیئوری ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی پشتبوستوو بوو بە دەستکەوتە زانستی و هونەرییەکانی ئینسان، وەستانەوە بوو لەبەرامبەر تەواوی ئەو ڕەوت و ڕێبازە ڕەخنەییانەی بورژوازی کە لە شڕۆڤە و لێکدانەوەکانیاندا ئینسان چەقی باسەکانیان نەبووە.
تیئوری ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی فۆرمێکی ڕەخنەیی یان گوتارێکە بە سەراخکردنی کۆمەڵگەکان و دەقەکانیان سەبارەت بە هەندێ مەسەلەی دیاریکراو لەوانە ڕەگەز و چین و هەڵوێستە چون یەکەکانیان لە کلتوورێکی دیاریکراودا. ڕەخنەگری مارکسیستیی ڕەنگە لەو شڕۆڤەیەوە دەست پێبکات بە نیشاندانی چۆن دەقی نووسەرێکە ڕەنگدانەوەی

ئایدیۆلۆژییە لە خیلالی تاقیکردنەوەی جیهانی خەیاڵی کارەکتەرەکان، شوێنکات، کۆمەڵگە، یان هەر ڕەگەزێکی تری دەقەکە. ئەوسا ڕەخنەگر دەست دەکات بە سەراخ و گەڕان بەشوێن ئەوەی چینی کۆمەڵایەتی نووسەر و جێوشوێنی نووسەر لە ململانێی چینایەتیدا و پاشانیش کاریگەری بەسەر کۆمەڵگە و تاقیکردنەوەی مێژوو و کلتووری زەمەن و ڕەنگدانەوەی ئەم ئەلەمێنتانە لە دەقەکەدا. ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی گەڕانە بەشوێن ئەوەی چۆن نووسەر بە دروست یان نادروست وێنای ئەو بەڵگە مێژووییە دەکات. ڕەخنەگری مارکسیستیی هۆشیارانە لە باری مێژوویی و کۆمەڵایەتییەوە دەق دەخاتە ژێر تیشکی لێکدانەوە و هێنانە دەرەوەی ئەو پرسیارانەی کە فەرامۆشکردنیان مەحاڵە.

پرسیارگەلێک کە دەبنە بەردی بناغەی ساختمانی ڕەخنە و دەستپێکی هەنگاوی شەلگیرانەی ڕەخنەگر لە ڕووبەڕووبوونەوەی دەقی ئەدەبیدا. ئەو پرسیارانەی کە ڕەخنەی مارکسیستیی دەیوروژێنێت لەچەشنی چینی کۆمەڵایەتی نووسەر چۆن لە کارە ئەدەبییەکە نیشان دراوە؟ ئایا کارە ئەدەبییەکە پشتیوانی یان سەرپەرتی هەلومەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی مەوجود دەکات یان لەگەڵ ڕەوتی گەران و بەرەوپێشچووندا دەتەوە؟ سیستەمی چینەکان چ ڕۆڵێک لە دەقەکەدا دەگێڕن؟ ڕۆڵی چینی کۆمەڵایەتی چییە لە کارە ئەدەبییەکەدا؟کارەکتەرەکان چۆن بەسەر چەوساوە و چەوسێنەر دابەش دەبن؟کارە ئەدەبییەکە چی دەربارەی سەرکوتی سیاسیی و ئابووریی و کۆمەڵایەتیی دەڵێ؟ ئایا کارە ئەدەبییەکە پێشنیاری شێوە تێڕوانینی تەباوی یان ڕیفۆرمیستی دەکات بۆ چارەسەری ئەو کێشانەی کە ژیان دەرگیریەتی، یانیش پێشنیاری ئاکتی شۆڕشگێڕانە دەکات بۆ کۆتایی هێنان بە ستەم؟.ئایا هیچ ناڕەزاییەک لەسەر سۆشیالیزم بوونی هەیە؟ئایا دەقی ئەدەبی هیچ ڕەخنەیەک سەبارەت بە ژیانی بەتاڵی کۆمەڵگەی بورژوازی دەوروژێنێت؟نووسەر کۆمەڵگە چۆن دەبینێت؟ لە دەقەکەدا پێداگیری لەسەر چی کراوە و چی فەرامۆش کراوە؟ئایا کارەکتەرەکان لە هەموو ئاستە کۆمەڵایەتییەکان بەهەمان ئەندازە وێنا کراون؟ئایا کێشە سەرەکییەکان کێشەی تاکن یان کێشەی کۆمەڵن؟

ڕەخنەگری مارکسیستیلە ڕوویەکی تریشەوە دەڕوانێتە چۆنیەتی بەکارهێنانی ئەو ئامرازانەی کەلەپووی فیکرییەوە دەتوانن یارمەتیدەری خوێنەر بن بۆ گەیشتن بە پەیامی دەق. ڕیسواکردنی ململانێی چینایەتی و چینی بالا دەست یان حاکم چییە؟ چینی حاکم بەڕوای بە چی هەیە؟چۆن بیروباوەڕیان بەسەر کەسانی تردا

دەسەپێنن؟خستنەڕووی چۆنیەتی بە تەڵەبوونی چینی کرێکارنیشاندانی چۆنیەتی چەوسانەوەی چینی کرێکار لەلایەن سەرمایەدارییەوە و خستنەڕووی ئەوەی چۆن چینی کرێکار دەتوانێ کۆتایی بە چەوسانەوە بھێنێت؟ بەمجۆرە دەقی ئەدەبی کاتێک کە بەچاویلکەی مارکسیزمەوە دەخوێنرێتەوە، دووچاری جۆرە شیت□□□ی و شیکردنەوەیەکی ورد دەبێت. واتە دەقەکە ورد دەکرێتەوە و لە خیلالی عەدەسەی مارکسیزمەوە ئەو وردکراوەیە دەخرێتە بەر نەشتەری پرسیاری تر وەک ئەوەی ئایا ئێمەی خوێنەر بووینەتە بابەتی کۆمەڵایەتی بیناکراو یان نا؟
بەپێی ڕوانگەی ڕەخنەگرانی مارکسیستیی، ئەدەب لە واقیعدا ئەو ھەلومەرج و دامودەزگا کۆمەڵایەتییە عەکس دەکاتەوە کە تیایدا دەردەکەوێ. کە ئەدەب خۆشی دەزگایەکی کۆمەڵایەتییە و وەک بەشێک لەسەرخانی ئابووری کۆمەڵگە،کاری ھۆشیارکردنەوەی کۆمەڵایەتی ئەنجام دەدات و ململانێ و بەرژەوەندی خەباتی چینایەتی عەکس دەکاتەوە. ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی دەستەواژەیەکە وەسفی ڕەخنەی ئەدەبی دەکات لە ڕوانگەی تیئوری سۆشیالیزم و دیالەکتیک. ھۆشیاری کۆمەڵایەتی – چینایەتی ڕەنگدانەوەی پەیوەندییەکانی بەرھەمھێنانە لە سیستەمی سەرمایەداریدا و لەئەدەبیشدا ئەو ھۆشیارییە سەنگی مەحەکی پەیامی سیاسیی – کۆمەڵایەتی دەقە جا نووسەرەکە سەر بە ھەر چینێک بێت.

تێری ئیگ□لتن ئاوا ڕەخنەی مارکسیستیی پێناسە دەکا. ” ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی ھەر بە تەنھا کۆمەڵناسی ئەدەب نییە، کە تایبەت بە چۆنیەتی ب□□وکردنەوەی ئەو ڕۆمانانەی کە باس لە چینی کرێکار دەکەن. ئامانج لەمەش ش□□ڤکردنی کاری ئەدەبییە بەشێوەیەکی تەواو. ئەمەش مانای بایەخدانێکی ھەستیارە بۆ شێوە و مانا.ھەروەھا مانای ئیستعابی ئەو شێواز و جۆر و مانایانەیە وەک بەرھەمێکی مێژوویی تایبەت.”ئەو نووسەرانەی لەژێر کاریگەریی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی بوون وەک ڕیچارد ڕایت، کڵاود مەککەی، جان پۆل سارتەر، سیمۆن دی بۆڤار،برتۆڵد برێخت پێیان وا بووە کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی تاقیکردنەوەی مێژوو و کلتووری زەمەنە، کە لە دەقدا ڕەنگ دەداتەوە.چونکە ھەر دەقێک ڕەنگدانەوەی بڕگەیەکی زەمەنی دیاریکراوە. ئەو بڕگە زەمەنییەش ئاوێتەیەکی دۆخی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و کلتووری کۆمەڵگەیە.ئەرکی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی گەڕانە بەشوێن ئەوەی چۆن نووسەر ڕاست یان ناڕاست وێنای ئەو قۆناغە یان سەردەمە مێژوویییەی دەکات و لەھەمان کاتیشدا فۆکس دەکاتە سەر نوێنەرایەتی چینەکان لە ململانێێ چینایەتیدا. ئەمە وێڕای جەغدی زیاتر کردنە سەر ڕەگەزە کۆمەڵایەتی و

سیاسییەکانی دەق وەک لە ڕەگەزەکانی ئیستاتیکا. بەڵام ئیستاتیکا و ڕەگەزەکانی فەرامۆش ناکات.

ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی بێلایەن نییە و ناتوانێ لەم ململانێیە چینایەتییەی ئەمڕۆدا بێ تەرەف بێت، بەڵکو بەڕاشکاوانە بەرگری لە بەرژەوەندییەکانی چینی کرێکاری دەکات لە خەباتیدا دژ بە بورژوازی. ئەم ڕەخنە شۆڕشگێڕانەیە هەڵدەستێ بە ڕەخنەگرتن لە تەواوی ئەدەبیاتی بورژوازی بەهەموو لق و ڕێباز و جۆرەکانییەوە. لەمسەری ئەدەبیاتی ناسیونالیستییەوە تا دەگاتە دوای پۆستمۆدێرنە. لەهەمان کاتیشدا بەرگریکەری ئەدەبی کرێکاریی و شۆڕشگێڕانەیە و هەوڵی ڕۆشنکردنەوەی ڕێگای ئەو ئەدەبە دەدات و ئەو لەمپەر و ئاستەنگانەش دەناسێنێ و وەلادەنێ کە ڕێگرن لە بەردەم چوونە پێشەوەی ئەدەبی ئینسانی کرێکاریی. ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی بە ئەندازەی دەقی ئەدەبی، نووسەری دەقەکەشی بە گرنگە. ڕەخنە کار لەسەر نووسەر دەکات و باکگراوندی مێژوویی – کۆمەڵایەتی چینایەتی نووسەر دەستنیشان دەکات و شوێنێکی گرنگ لە پانتایی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی داگیر دەکات. میتۆدێک کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی لە شیکارییەکانیدا پشتی پێ دەبەستێ و بەدەستییەوە دەگرێ و گرتووە بەرژەوەندی چینایەتی کرێکارانە لە ململانێی کۆمەڵایەتی. ئاسۆ و ئامانجێک کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی لە شڕۆڤەکردن و خوێندنەوەی دەقی ئەدەبیدا هەیەتی، ئاسۆیەکی ڕادیکاڵ و شۆڕشگێڕانەیە. ئەم تایبەتمەندییانەیە کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی لە هەر جۆرە ڕەخنەیەکی تری بورژوازی جیا دەکاتەوە.

٢٠١٧ – ٢٠١٨

ئەو سەرچاوانەی کە بۆ نووسینی ئەم کورتە نووسینە سوودم لێ بینیون :

1- Marxist Literary Theory
Edited by Terry Eaglton and Andrew Hilne

2- Thesese on the Problems of Marxist Criticism A. V. Lunacharsky On Literature and Art Progress published 1973 translated by Y. Ganuskin

3- النقد السوسيولوجى في ضوء المدرسة الماركسية

4- Understandind and overstanding Marxist criticism Adam Szabadose

5- Msrxist Literary Critisism wikipidia
6- 20th Century Literary Criticism Edited by David Lodge .Longman group UK Limited Printed in Singapore 1972